

Robert Michels

**PARTIDELE POLITICE:
UN STUDIU SOCIOLOGIC ASUPRA
TENDINȚELOR OLIGARHICE DIN
DEMOCRAȚIA MODERNĂ**

Traducător:
Andreea Năstase

ANTET

Ediția originală: *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, Hearst's International Library Co., 1915

Copyright © 2011 Editura ANTET XX PRESS

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Editurii Antet XX Press,
orice reproducere a unui fragment din această carte inclusiv prin fotocopiere
sau microfilm este strict interzisă.

Redactor: Crenguța Năstase
Tehnoredactare computerizată: Cristina Antonescu
Coperta: Andreea Năstase

ISBN: 978-973-636-456-3

Tiparul a fost executat de tipografia
ANTET XX PRESS
tel.: 021/2221245
E-mail: comenzi@antet.ro
www.antet.ro

Prefață

Multe dintre problemele majore ale vieții sociale au luat naștere în ultimii o sută cincizeci de ani; și, chiar dacă ne-au fost transmise dintr-o epocă anterioară, în ultimul timp au devenit mai presante, au dobândit o formulare mai exactă și semnificații noi. Numeroase minți luminate și-au dedicat strădaniile de-o viață abordării acestor teme. Așa-numitul principiu al naționalității a fost descoperit ca soluție la problema lingvistică și rasială care, nerezolvată, a amenințat fără încetare Europa cu războiul și majoritatea statelor cu revoluția. În sfera economică, problema socială pune în pericol pacea mondială chiar mai grav decât o fac chestiunile legate de naționalitate, iar „dreptul muncitorului la toate roadele muncii sale” a devenit o lozincă unificatoare. În sfârșit, principiul autogovernării, cheia de boltă a democrației, a ajuns să fie privit ca o soluție la problema naționalității, întrucât principiul naționalității presupune, în practică, acceptarea ideii de guvernământ popular. Experiența a arătat că nici una dintre aceste soluții nu are efecte atât de extinse pe cât își imaginau la început, plini de entuziasm, descoperitorii lor. Importanța principiului naționalității este de netăgăduit și cele mai multe dintre chestiunile naționale din Europa Occidentală pot și ar trebui să fie rezolvate conform acestui principiu; dar situația este complicată de considerentele geografice și strategice, cum ar fi dificultatea stabilirii granițelor naturale și necesitatea frecventă de a institui frontiere strategice; mai mult, principiul naționalității nu ne poate ajuta acolo unde naționalitățile abia dacă există ori sunt amestecate într-o confuzie de nelămurit. În ceea ce privește problema economică, avem multiple soluții oferite de diversele școli de gândire socialistă, dar teoria dreptului la toate roadele muncii poate fi înțeleasă mai ușor în planul sintetic decât în cel analitic; este ușor de formulat ca principiu general, fiind, ca atare, susceptibilă de a stârni simpatie pe scară largă, dar este deosebit de greu de aplicat în practică. Lucrarea de față își propune o discuție critică pe tema celei de-a treia probleme, aceea a democrației în opinia autorului, democrația, deopotrivă ca teorie intelectuală și ca mișcare practică, intrând în prezent într-o fază critică din care va fi extrem de dificil să se găsească o ieșire. Democrația a întâmpinat obstacole, nu doar impuse din afară, ci apărute spontan din interior. Probabil că aceste obstacole vor putea fi depășite sau înlăturate doar într-o anumită măsură.

Studiul de față nu face nici o încercare de a oferi un „sistem nou”. Scopul principal al științei nu este să creeze sisteme, ci să promoveze înțelegerea. Scopul științei sociologice nu este să descopere ori să redescopere soluții, de vreme ce numeroase

probleme ale vieții individului și ale vieții grupurilor sociale nu pot primi o „soluție”, ci trebuie să rămână pentru totdeauna „deschise”. O diagnoză precisă constituie preambulul logic și indispensabil al oricărei prognoze posibile.

Evidențierea și formularea detaliată a complexului de tendințe care se opun înfăptuirii democrației sunt chestiuni de o dificultate extremă. O analiză preliminară a acestor tendințe poate fi totuși încercată. Se va constata că tendințele acestea pot fi clasificate ca depinzând (1) de natura individului uman; (2) de natura luptei politice; și (3) de natura organizării. Democrația duce la oligarhie și, în mod necesar, conține un nucleu oligarhic. Nu stă nicidecum în intenția autorului ca, prin această afirmație, să formuleze o judecată morală asupra vreunui partid politic ori sistem de guvernământ, să lanseze o acuzație de ipocrizie. Legea potrivit căreia o caracteristică esențială a tuturor agregatelor umane este constituirea în clici și subclase se află, asemenea oricărei alte legi sociologice, dincolo de bine și de rău.

Studiul și analiza partidelor politice constituie o nouă ramură a științei care ocupă un spațiu intermediar între disciplinele sociale, filozofico-psihologice și istorice și poate fi categorisită ca o ramură a sociologiei aplicate. Ținând cont de actuala evoluție a partidelor politice, aspectul *istoric* al acestei noi ramuri științifice s-a bucurat de o atenție deosebită. S-au scris lucrări despre istoria aproape tuturor partidelor politice din lumea occidentală. Atunci când se ajunge însă la *analiza naturii partidului*, constatăm că domeniul abia dacă a fost abordat. Umplerea acestui gol din știința sociologică reprezintă obiectivul cărții de față.

Demersul nu a fost în nici un caz facil. Atât de mare este volumul materialului ce a trebuit discutat, încât dificultățile unei prezentări concise au părut aproape insurmontabile. Autorul a trebuit să renunțe la tentativa de a trata problema în toată amplexarea și complexitatea ei și s-a mărginit la analiza trăsăturilor dominante.

Traducerea engleză urmează ediția italiană, pentru pregătirea căreia am avut la dispoziție recenziile versiunii germane anterioare. Prezentul volum cuprinde unele modificări sugerate de criticile aduse traducerilor în franceză și japoneză, recent publicate. Însă evenimentul de importanță crucială produs în lumea politică după prima redactare a cărții mele a fost izbucnirea războiului care încă face ravagii. Concluziile generale ale autorului în ceea ce privește inevitabilitatea oligarhiei în viața de partid și dificultăților pe care le impune dezvoltarea acestei oligarhii asupra realizării democrației s-au confirmat decisiv în viața politică a principalelor țări beligerante cu puțin înainte de izbucnirea războiului și în cursul acestuia. Penultimul capitol al volumului de față, scris anume pentru ediția engleză, tratează „Viața de partid în timp de război”. Evident, autorul a fost obligat, în acest nou capitol, să se limiteze la o discuție în linii mari, deoarece suntem încă prea aproape de evenimentele analizate pentru ca o judecată precisă să fie posibilă. Mai mult, văpăile războiului, în timp ce iluminează sinistru organizarea militară și economică a statelor implicate, lasă în umbră partidele politice. Deocamdată, partidele sunt eclipsate de țări. Este însă de la sine înțeles că, imediat ce războiul se va fi sfârșit, viața de partid se va relua, constatându-se că războiul îi va fi întărit tendințele caracteristice.

Robert Michels

Capitolul I

Aristocrația democratică și democrația aristocratică

Cea mai restrictivă formă de oligarhie, monarhia absolută, se întemeiază pe voința unui singur individ. *Sic volo sic jubeo, Tel est mon plaisir*. Unul poruncește, toți ceilalți se supun. Voința unei singure persoane poate contrabalansa voința națiunii, și chiar și în prezent avem o relicvă a acestui fapt, întruchipată de dreptul constituțional de veto al monarhului. Legitimitatea juridică a acestui regim își are originile în metafizica transcendențială. Baza logică a oricărei monarhii se găsește în apelul la Dumnezeu. Dumnezeu este coborât din ceruri pentru a sluji drept contrafort al cetății monarhice, furnizându-i temelia de drept constituțional – grația divină. Din această cauză, întrucât este clădit pe un element supraterestru, sistemul monarhic, privit din perspectiva dreptului constituțional, este etern și imuabil și nu poate fi afectat de legile omenești ori de voința umană. Decurge de aici că abolirea legală, juridică, legitimă a monarhiei este imposibilă, fiind doar născocirea unui visător politic nechibzuit. Monarhia nu poate fi abolită legitim decât de Dumnezeu – iar voința lui Dumnezeu este de nepătruns.

La antipozii principiului monarhic, în teorie, se află democrația, care neagă dreptul unuia asupra celorlalți. *In abstracto*, ea îi face pe toți cetățenii egali în fața legii. Îi dă fiecăruia posibilitatea de a urca până în vârful scării sociale și astfel deschide calea pentru drepturile comunității, anulând juridic toate privilegiile din naștere și statuând ca lupta pentru preeminență în societatea umană să fie decisă numai în funcție de capacitatea individuală. Dacă principiul monarhiei mizează totul pe caracterul unui singur individ, de unde rezultă că guvernământul monarhic cel mai bun nu oferă poporului, luat ca întreg, nici o garanție de ocârmuire permanent binevoitoare și eficientă¹, democrația este, în principiu, responsabilă față de comunitate pentru condițiile predominante ale ocârmuirii, asumându-și rolul de arbitru unic.

Știm acum că, în viața națiunilor, cele două principii teoretice ale orânduirii statale sunt atât de elastice, încât adesea intră în contact, „car la démocratie peut embrasser tout le peuple, ou se resserrer jusqu'à la moitié indéterminément.”² Astfel, cele două forme de guvernământ nu prezintă o antiteză absolută, ci se întâlnesc în punctul în care participanții la putere reprezintă o proporție de cincizeci la sută.

Epoca noastră a distrus o dată pentru totdeauna vechile și rigidele forme ale aristocrației, le-a distrus cel puțin în anumite zone ale vieții constituționale politice. Chiar și conservatorismul îmbracă uneori o formă democratică. În fața asalturilor maselor democratice, el și-a pierdut demult aspectul primitiv și adoră să-și schimbe

deghizarea. Azi e absolutist, mâine constituțional, poimâine parlamentar. Acolo unde puterea lui este încă nerestricționată prin comparație, precum în Germania, face apel exclusiv la mila lui Dumnezeu. Dar acolo unde, ca în Italia, se simte nesigur, adaugă apelului la divinitate un apel la voința populară. În formele sale exterioare este capabil de cele mai ample transformări. În Franța monarhică, *Franciae et Navarrae Rex* devine *Roy de France*, iar *Roy de France* devine *Roi des Français*.

Teoretic, viața partidelor politice, indiferent dacă acestea se ocupă în primul rând de politica națională ori de cea locală, trebuie să vădească în mod necesar o tendință spre democrație încă și mai puternică decât aceea pe care o manifestă statul. Partidul politic este fondat, de cele mai multe ori, pe principiul majorității și are întotdeauna la temelie principiul masei. De aici a rezultat faptul că partidele aristocrației și-au pierdut irevocabil puritatea aristocratică a principiilor. Deși rămân esențialmente antidemocratice în natura lor, ele se văd obligate, în orice caz în anumite perioade ale vieții politice, să afirme profesiunea de credință democratică sau, cel puțin, să poarte masca democratică. În timp ce principiul democratic, prin însăși natura lui, din cauza nestatorniciei voinței populare și a caracterului fluctuant al majorității, tinde, în teorie, să transforme *panta rhei* a lui Heraclit în realitatea vieții naționale și populare, principiul conservator își clădește edificiul pe anumite baze sau norme care sunt imuabile prin natura lor, determinate, în urma testului experienței, ca fiind cele mai bune sau, oricum, cele mai puțin rele și, prin urmare, proclamate ca valabile *sub specie aeternitatis*. Cu toate acestea, principiul conservator nu trebuie înțeles în sensul menținerii necondiționate a *statu quo*-ului. Dacă acest principiu ar consta doar în recunoașterea a ceea ce deja există, mai presus de orice în chestiunea formelor legale predominante într-o anumită țară sau perioadă, conservatorismul s-ar îndrepta spre propria sa distrugere.³ În epocile și națiunile în care vechile elemente conservatoare au fost excluse de la participarea directă la putere, fiind înlocuite de inovatori ce luptă sub drapelul democrației, partidul conservator adoptă o atitudine ostilă față de ordinea existentă în stat și uneori chiar un caracter revoluționar.⁴ Astfel are loc totuși o metamorfoză a partidului conservator, care, dintr-o clică prețuind exclusivismul aristocratic mai mult decât orice, atât din instinct, cât și din convingere, devine acum un partid popular. Înțelegerea faptului că doar masele pot ajuta la reintroducerea aristocrației în toată puritatea sa și la sfârșitul regimului democratic îi transformă în democrați tocmai pe susținătorii viziunii conservatoare. Ei recunosc fără rezerve suferințele oamenilor de rând; fac eforturi, așa cum au procedat foarte recent regaliștii în Republica Franceză, să se alieze cu proletariatul revoluționar, promițând să-l apere de exploatarea capitalismului democratic și să sprijine și chiar să dezvolte organizațiile sindicale – toate acestea în speranța de a distruge republica și a reinstaura monarhia, rodul suprem al principiului aristocratic.⁵ *Le Roy et les camelots du Roy* – regele și susținătorii săi din popor – vor distruge oligarhia plutocraților plini de infatuare. Democrația trebuie să fie eliminată pe calea populară a voinței democratice. Metoda democratică este singura practicabilă prin care o veche aristocrație își poate recăpăta stăpânirea. Mai mult, conservatorii nu așteaptă de obicei să fie alungați efectiv de la putere înainte de a face apel la mase. În țările unde predomină un regim democratic, precum în Anglia, ei se îndreaptă spontan spre clasa muncitoare peste tot unde aceasta

formează cea mai vizibilă componentă a maselor.⁶ Și în țările unde guvernământul parlamentar nu este cunoscut, dar este în vigoare sufragiul universal, partidele aristocrației își datorează existența politică tocmai generozității maselor cărora, teoretic, le neagă drepturile politice și capacitatea politică.⁷ Instinctul de autoconservare forțează vechile grupuri de conducători să coboare, în timpul alegerilor, din fotoliile lor înalte și să recurgă la aceleași metode democratice și demagogice precum cea mai numeroasă și mai necultivată dintre clasele noastre sociale, proletariatul.

Aristocrația de astăzi se menține la putere prin alte mijloace decât cele parlamentare; oricum, în cele mai multe monarhii nu are nevoie de o majoritate parlamentară pentru a ține frâiele care dirijează viața politică a statului. Are însă nevoie, chiar și numai în scopuri decorative și pentru a influența opinia publică în favoarea ei, de o măsură respectabilă de reprezentare parlamentară. Nu obține această reprezentare divulgându-și adevăratele principii sau făcând apel la aceia care gândesc realmente la fel ca ea. Un partid al latifundiarilor care s-ar adresa numai membrilor propriei sale clase și celor cu interese economice identice n-ar câștiga nici măcar un loc, n-ar trimite nici un reprezentant în Parlament. Un candidat conservator care li s-ar prezenta alegătorilor declarându-le că nu-i socotește capabili să joace un rol activ în influențarea destinului țării și le-ar spune că din acest motiv trebuie să fie privați de dreptul de vot ar fi un om de o sinceritate fără pereche, însă nebun politicește. Dacă vrea să-și facă loc în Parlament, nu are la îndemână decât o metodă. Trebuie să coboare în arena electorală cu un aer democratic, să-i laude pe fermieri și pe muncitorii agricoli ca pe niște colegi de profesie și să încerce a-i convinge că interesele lor economice și sociale coincid cu ale lui. Așadar, aristocratul este constrâns să-și asigure alegerea pe baza unui principiu pe care el însuși nu-l acceptă, ba, în sufletul său, îl detestă cu înverșunare. Întreaga lui ființă cere autoritate, menținerea unui drept de vot limitat, eliminarea sufragiului universal acolo unde există, de vreme de aduce atingere privilegiilor sale tradiționale. Pe de altă parte, cum recunoaște că în epoca democratică de care a fost copleșit a rămas singurul susținător al acestui principiu politic și că prin proclamarea lui publică n-ar putea spera niciodată să mențină un partid politic, el își ascunde adevăratele gânduri și urlă laolaltă cu lupii democrați pentru a-și asigura majoritatea jinduită.⁸

Influența votului popular asupra comportamentului exterior al candidaților conservatori este atât de mare, încât atunci când doi candidați cu aceleași vederi politice se prezintă în aceeași circumscripție, fiecare este obligat să încerce a se deosebi de rivalul său printr-o deplasare spre stânga, adică punând mai mult accentul pe principiile sale democratice.⁹

Aceste întâmplări confirmă ideea că și conservatorii se străduiesc să-și adapteze acțiunile la principiul fundamental al politicii moderne, un principiu menit să înlocuiască preceptul religios conform căruia mulți sunt chemați, dar puțini aleși și teoria psihologică potrivit căreia idealurile sunt accesibile numai unei minorități de spirite selecte. Principiul acesta poate fi rezumat în termenii lui Curtius: conservatorul nu-și poate atinge scopurile cu ajutorul unei echipe restrânse și atent alese, ci trebuie să controleze masele și să ocârmuiască prin intermediul maselor.¹⁰

Nici teoria liberalismului nu-și întemeiază aspirațiile pe mase. Ea apelează la sprijinul anumitor clase care în alte domenii de activitate s-au calificat deja pentru

rolul conducător, dar nu posedă încă privilegii politice – adică se adresează claselor cultivate și înstărite. Nici pentru liberali, masele ca atare nu sunt mai mult decât un rău necesar, unica lor utilitate fiind aceea de a-i ajuta pe alții la atingerea unor obiective de care ele însele sunt străine. Primul mare gânditor liberal al Germaniei, Rotteck, îi reproșează Reginei Franței faptul că, în timpul Revoluției, a obligat burghezia să ceară ajutorul oamenilor de rând. El deosebește între două tipuri de democrație, domnia reprezentanților și domnia maselor.¹¹ În cursul revoluției din iunie 1830, Raumer, care era la Paris, a fost cuprins de o mâhnire profundă la gândul că masele posedau puterea și a afirmat că ar fi fost extrem de dificil „să fie private de această putere fără a le ofensa și fără a le provoca la o nouă revoltă împotriva noilor lor căpetenii”¹². Din istoria originii Reichstag-ului nord-german aflăm că un alt conducător liberal, istoricul Heinrich von Sybel, s-a declarat ostil sufragiului universal, egal și direct pe motivul că un asemenea drept trebuie să însemne „începutul sfârșitului pentru orice tip de parlamentarism”; un asemenea drept, spunea el, constituia în cel mai înalt grad un drept de control.¹³ Aversiunea fundamentală a liberalismului față de mase reiese și din atitudinea liderilor liberali în raport cu principiile și instituțiile aristocrației. După adoptarea sufragiului universal și apariția ulterioară a perspectivei ca în viitorul apropiat să se profileze o majoritate de tendințe socialiste în rândul electoratului sau în Camera Inferioară, mulți liberali, afirmă Roscher, și-au schimbat părerea despre puterile Coroanei și ale Camerei Superioare¹⁴, privindu-le acum ca pe niște mijloace de a împiedica transpunerea imediată a deciziilor Camerei Inferioare în măsuri legislative. De curând, chiar și în acel grup liberal care în Germania se poziționează cel mai aproape de socialiști, grupul „național-socialiștilor”, s-a observat tendința de a considera că nu este defel un lucru rău „ca unele obstacole să fie puse în calea influenței exercitate în treburile politice de nestatornica și incalculabila voință populară care-și găsește expresia în Reichstag, deoarece național-socialiștii socotesc de dorit să existe și elemente aristocratice, independente de voința populară, mereu vigilente, înarmate cu dreptul de veto, care să constituie un element moderator permanent.”¹⁵

Timp de un secol întreg, din epoca lui Rotteck până în aceea a lui Naumann, autorii germani au făcut eforturi neobosite pentru a realiza o împăcare teoretică între democrație și monarhia militară și a îmbina aceste contrarii naturale într-o uniune superioară. Nu se justifică învinovățirea oamenilor de știință germani pentru faptul că în Germania se manifestă o înclinație spre construirea unei structuri asemănătoare Monarhiei din Iulie (în Franța! - n.tr.), deoarece această tendință rămâne în orbita politicii. Însă trebuie blamați istoricii atunci când se constată o înclinație de a identifica principiul monarhic ce prevalează de câteva decenii în Germania dominată de spiritul prusac cu apreciația idee a monarhiei populare (sau sociale). Atunci când săvârșesc această eroare, cei mai mulți teoreticieni și istorici liberali germani iau visele drept realitate. În această confuzie rezidă defectul organic al liberalismului german, care s-a străduit neîncetat să-și deghizeze schimbarea de front (adică lupta partizană împotriva socialismului, cu renunțarea simultană și voluntară la orice încercări de a duce până la capăt emanciparea politică a burgheziei germane) prin afirmația înșelătoare că, odată cu unificarea Germaniei și instaurarea imperiului Hohenzollernilor, toate sau aproape toate aspirațiile tinerimii sale democratice

s-au realizat în sec. al XIX-lea. Principiul fundamental al monarhiei moderne (al monarhiei ereditare) este absolut ireconciliabil cu principiile democrației, chiar și atunci când acestea sunt înțelese în cel mai elastic sens cu putință. Cezarismul este tot democrație, sau cel puțin poate revendica această denumire, când se bazează pe voința populară; însă monarhia lipsită de controlul voinței cetățenilor nu se află niciodată în această situație.

Putem rezuma argumentul spunând că în viața modernă de partid aristocrația se prezintă fără reținere sub travestiul democratic, în timp ce substanța democrației este impregnată cu elemente aristocratice. Pe de o parte avem aristocrația sub formă democratică, iar de cealaltă avem democrația cu un conținut aristocratic.

Forma exterioară democratică ce caracterizează viața partidelor politice le poate ascunde observatorilor superficiali tendința spre aristocrație, sau mai degrabă spre oligarhie, care este inerentă oricărei organizări de partid. Dacă dorim lămuriri în ceea ce privește această tendință, cel mai bun câmp de observație este oferit de structura intimă a partidelor democratice și, între acestea, a partidelor socialist și muncitorească revoluționare. În partidele conservatoare, cu excepția perioadelor electorale, tendința spre oligarhie se manifestă cu vigoarea spontană și limpezimea ce corespund caracterului esențialmente oligarhic al acestor partide. Dar partidele cu țeluri subversive sunt scena unor procese asemănătoare. Studiul manifestărilor oligarhice în viața de partid dă rezultatele cele mai valoroase și clare atunci când are ca subiect partidele revoluționare, deoarece partidele acestea, din punctul de vedere al originii și programului lor, reprezintă negarea oricărei asemenea tendințe, luând ființă tocmai din opoziția față de ea. Astfel, apariția fenomenelor oligarhice chiar în sânul partidelor revoluționare este o dovadă concludentă a existenței tendințelor oligarhice imanente în orice tip de organizație umană care se luptă pentru atingerea unor scopuri definite.

Teoretic, principiul partidelor sociale și democratice este reprezentat de lupta împotriva oligarhiei sub toate formele. Este firesc, așadar, să ne întrebăm cum vom putea explica dezvoltarea, în aceste partide, tocmai a tendințelor cărora le-au declarat război. Furnizarea unui răspuns analitic obiectiv la această întrebare constituie o parte importantă a misiunii pe care și-a asumat-o autorul.

Cosmetizarea etică a luptelor sociale

Nici o persoană implicată serios în studiul istoriei nu poate să nu fi observat că toate clasele care au ajuns vreodată dominante au făcut eforturi susținute de a le transmite urmașilor puterea politică pe care au reușit s-o dobândească. Transmiterea ereditară a puterii politice a fost dintotdeauna cel mai eficace mijloc de menținere a stăpânirii de clasă. Astfel, în acest domeniu se constată același proces care în sfera vieții sexuale a dat naștere ordinii familiale burgheze și accesoriilor ei, indisolubilitatea căsătoriei, pedepsele aspre aplicate soțiilor adultere și dreptul de primogenitură. În măsura în care putem trage concluzii solide din puținele date preistorice care sunt disponibile, se pare că familia burgheză își datorează apariția tendinței înăscute a bărbatului de a-și transmite prin moștenire posesiunile, de îndată ce a atins un anumit nivel de bunăstare economică, fiului legitim pe care îl poate socoti, cu un grad rezonabil de certitudine, ca fiind al său. Aceeași tendință se regăsește în domeniul politicii, unde este întreținută de toate instinctele specifice și inerente ale omenirii și este alimentată constant de ordinea economică. Așadar, printr-o analogie naturală și psihologică, puterea politică ajunge, la rândul ei, să fie considerată obiectul proprietății private transmise ereditar. În domeniul politic, ca pretutindeni în altă parte, instinctul patern de a-i transmite fiului această specie de proprietate s-a manifestat foarte puternic pe tot parcursul istoriei. Aceasta a fost una dintre principalele cauze ale înlocuirii monarhiei electivă cu monarhia ereditară. Dorința de a menține o poziție dobândită de familie în societate a fost întotdeauna atât de intensă, încât, așa cum remarcă pătrunzător Gaetano Mosca, ori de câte ori anumiți membri ai clasei dominante n-au putut avea fii (așa cum se întâmpla, de pildă, cu prelații Bisericii Catolice), s-a profilat cu o forță spontană și dinamică instituția nepotismului, ca o manifestare extremă a impulsului de perpetuare și de transmitere ereditară.¹⁶

Calea prin care aristocrația s-a insinuat și în statele care păreau s-o excludă în virtutea principiilor constituționale, considerentelor istorice ori particularităților psihologiei naționale a fost dublă, respectiv printr-o tradiție revigorată și prin nașterea unor noi forțe economice. Nord-americanii, democrați, trăind într-un regim republican și neavând habar despre titlurile nobiliare, nu s-au debarasat nicidecum de aristocrație atunci când s-au eliberat de sub Coroana engleză. Acest fenomen este, în parte, simplul efect al unor cauze care au apărut destul de recent, cum ar fi concentrarea capitalistă (căreia i se asociază acumularea puterii sociale în mâinile unui număr mic de oameni și, în consecință, formarea unor minorități privilegiate) și

acceptarea treptată, de către vechiul și rigidul spirit republican, a ideilor, prejudecăților și ambițiilor vechii Europe. Existența unei aristocrații alcătuite din milionari, regi ai căilor ferate, regi ai petrolului, regi ai fermelor de vite este acum incontestabilă. Însă chiar și atunci când tânăra democrație și libertatea Americii de-abia fuseseră pecetluite cu sângele cetățenilor săi, era greu (aflăm de la Alexis de Tocqueville) să găsești un singur american care să nu se împăuneze, cu o vanitate lipsită de temei, că ar fi aparținut uneia dintre primele familii ce colonizaseră teritoriul american.¹⁷ Atât de vie era „prejudicata aristocratică” în rândul acestor republicani primitivi! Chiar și în prezent, vechile familii olandeze după nume și origine constituie, în statul New York, o pătură a cărei preeminență aristocratică nu este pusă de nimeni la îndoială, o clasă de patricieni lipsită de atributele exterioare ale nobilimii.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când burghezia franceză își efectua ascensiunea în forță, nu a găsit nici o altă modalitate de a se adapta la mediul schimbat decât maimuțărind obiceiurile, stilul de viață, gusturile și chiar mentalitatea nobilimii feudale. În 1670, Molière a scris splendida comedie *Le Bourgeois gentilhomme*. Abatele de Choisy, care făcea parte din *noblesse de robe* și ai cărui strămoși îndeplinseseră distinsele funcții de *Maître de Requêtes* și *Conseiller d'État*, povestește că mama sa i-a indicat, ca principiu de conduită, să aibă mare grijă de a frecventa doar saloanele aristocratice.¹⁸ Cu fervoarea specifică novicilor, nou-veniții au asimilat spiritul și principiile clasei care stăpânise până atunci, iar membrii distinși ai burgheziei care intraseră în slujba statului, încă predominant feudal, s-au grăbit să-și ia alte nume. Fouquet, Le Tellier, Colbert, Phélippeau și Desmarets au devenit Belle-Isle, de Louvois, de Seignelay, de Maurepas, de Maillebois și de Lavrillière.¹⁹ În Germania modernă, chiar sub ochii noștri, în ultimii patruzeci de ani s-a produs o încorporare a tinerei burghezii industriale în bătrâna aristocrație de neam, iar în ultima vreme procesul a cunoscut o accelerare ieșită din comun.²⁰ Burghezia germană este în curs de feudalizare. Aici, singurul rezultat al emancipării *roturier*-ului a fost revigorarea vechiului său inamic, nobilul, prin furnizarea de sânge proaspăt și a unei noi energii economice. Burghezii îmbogățiți nu au nici o ambiție mai înaltă decât contopirea cu nobilimea, pentru a obține de pe urma acestei fuziuni un titlu care să le legitimeze conexiunea cu clasa dominantă, un titlu care va putea fi prezentat apoi nu ca dobandit, ci ca existând în virtutea dreptului ereditar. Astfel, constatăm că principiul ereditar (chiar și atunci când este pur fictiv) grăbește considerabil procesul de „înstruire” socială, adică accelerează adaptarea noilor forțe sociale la vechiul mediu aristocratic.

În lupta violentă dintre noua clasă a celor care urcă și vechea pătură a celor care suferă o decădere parțial aparentă și parțial reală – o luptă purtată uneori cu o măreție dramatică, dar adesea în condiții obscure, fără să atragă atenția – considerentele morale sunt atrase în joc și manevrate energic de diversele părți implicate, care le folosesc pentru a-și masca adevăratele obiective. Într-o epocă a democrației, etica reprezintă o armă pe care oricine o poate utiliza. În vechiul regim, membrii clasei conducătoare și cei care doreau să devină stăpânitori vorbeau neîncetat despre drepturile lor personale. Democrația are o abordare mai diplomatică, mai prudentă. Ea respinge aceste pretenții pe motivul lipsei de etică. În prezent, toți factorii vieții publice vorbesc și luptă în numele poporului, al comunității în general. Guvernul

și cei ce se răscoală împotriva lui, regii și liderii partidelor, tiranii prin mila lui Dumnezeu și uzurpatorii, idealiștii înflăcărați și egoiștii calculați sunt cu toții „poporul” și cu toții declară că prin acțiunile lor nu fac decât să îndeplinească voința națiunii.

Astfel, în viața modernă a claselor și națiunilor, considerentele morale au devenit un accesoriu, o invenție necesară. Fiecare guvern se străduiește să-și sprijine puterea pe un principiu etic general. Formele politice în care se cristalizează diversele mișcări sociale se ascund și ele sub o mască filantropică. În rândul tinerelor partide de clasă nu există nici unul care să nu declare solemn lumii, înainte de a-și porni marșul spre cucerirea puterii, că țelul său este izbăvirea, nu a sa proprie, ci a întregii omeniri, de sub jugul unei minorități tiranice și înlocuirea vechiului regim inechitabil cu o nouă domnie a dreptății. Democrațiile sunt întotdeauna bune de gură. Terminologia lor este comparabilă adesea cu o țesătură de metafore. Demagogul, acel rod spontan al pământului democratic, debordează de sentimentalism și este profund mișcat de necazurile poporului. „Les victimes soignent leurs mots, les bourreaux sont ivres de philosophie larmoyante”, scrie Alphonse Daudet pe această temă.²¹ Fiecare nouă clasă socială, atunci când dă semnalul de atac la adresa privilegiilor unei clase ce deține deja puterea economică și politică, își scrie pe pancarte motoul: „Eliberarea întregii specii umane!” Când tânăra burghezie franceză se pregătea pentru marea bătălie împotriva nobilimii și clerului, a început cu solemnă *Déclaration des Droits de l'Homme* și s-a repezit la înaintare cu strigătul de luptă *Liberté, Égalité, Fraternité!* În prezent îi putem auzi pe purtătorii de cuvânt ai altei mari mișcări de clasă, aceea a salariaților, anunțând că pornesc la lupta de clasă nu din motive egoiste, ci dimpotrivă, pentru a exclude pe vecie motivele de acest fel din procesul social. Refrenul Imnului Progresului adoptat de socialismul modern repetă plin de mândrie: „Crearea unei societăți omenoase și frățești în care clasele să nu mai existe!”

Burghezia victorioasă cu ale sale *Droits de l'Homme* a înfăptuit, e adevărat, republica, dar nu și democrația. Cuvintele *Liberté, Égalité, Fraternité* pot fi citite în ziua de azi pe portalurile tuturor închisorilor franceze. Comuna a fost prima tentativă de instaurare a unui guvernământ socialist-proletar, încununată de un succes trecător; și, în pofida principiilor comuniste și sub presiunea unor lipsuri financiare extreme, Comuna a respectat Banca Franței cu tot atâta loialitate ca orice asociație de capitaliști neînduplecați. Au fost revoluții, însă lumea nu a asistat niciodată la instituirea unei democrații logice.

Partidele politice, oricât de mare ar fi bizuirea lor pe niște interese de clasă înguste și oricât de vizibil ar acționa împotriva intereselor majorității, adoră să se identifice cu universul sau cel puțin să arate că ele cooperează cu toți cetățenii statului și să proclame că luptă în numele tuturor și pentru binele tuturor.²² Numai oratorii socialiști mai afirmă uneori că partidul lor este unul de clasă. Însă ei își atenuează mesajul adăugând că, la urma urmelor, interesele partidului lor coincid cu acelea ale întregului popor. Este drept că, susținând că participă la viața politică în interesul întregii omeniri, partidul socialist, reprezentând cea mai numeroasă clasă a populației, este mai aproape de adevăr decât se află partidele burgheze atunci când pretind același lucru, deoarece ele, prin însăși natura lor, sunt partide ale minorității.²³ Până și revendicarea socialiștilor este însă departe de adevăr, ținând cont că termenii

omenire și *partid* nu au nicidecum aceeași acoperire, chiar dacă partidul în discuție ar trebui să cuprindă, ori să creadă că ar cuprinde, marea majoritate a locuitorilor Terrei. Când, din motive oportuniste, partidul socialist le declară alegătorilor că socialismul își propune să le dea tuturor, dar să nu ia nimic de la nimeni, este suficient să se arate că enormele diferențe de bogăție existente în societate fac imposibilă ținerea acestei promisiuni. A da înseamnă a lua din altă parte, iar dacă proletarii vor să instituie egalitatea de status economic între ei înșiși, pe de o parte, și cei de felul lui Rotschild, Vanderbilt și Rockefeller pe de altă parte, lucru care s-ar putea face numai prin naționalizarea mijloacelor de producție și de schimb deținute în prezent de acești diverși milionari, este evident că avuția și puterea acestor prinți burghezi s-ar diminua considerabil. Aceleași tendințe oportuniste de partid trebuie să-i atribuim și formularea teoriei socialiste care, în aparent acord cu principiul fundamental al economiei politice marxiste, împarte populația în proprietari ai mijloacelor de producție și neproprietari, dependenți de acestea, argumentând că toți proprietarii trebuie să aibă convingeri capitaliste, pe când toți dependenții trebuie să fie socialiști, adică trebuie să dorească triumful socialismului. Această viziune este cu totul înșelătoare, deoarece tratează drept criteriu unic sau absolut cert pentru stabilirea clasei de care aparține un individ veniturile sale, care sunt o caracteristică pur externă, iar apoi purcede (într-o manieră care poate că este eficace în viața politică, dar e foarte contestabilă pe plan teoretic) să extindă conceptul de proletariat astfel încât toți salariații, angajați ai guvernului sau ai particularilor, să poată fi revendicați de partidul muncitorilor. Potrivit acestei teorii, directorii de la Krupp sau guvernatorii de provincii din Rusia, întrucât nu sunt proprietari și primesc un salariu, deci sunt dependenți de mijloacele de producție, ar trebui să îmbrățișeze cu entuziasm cauza socialismului – ar trebui s-o facă în măsura în care își înțeleg ade-vărata poziție în societate, în măsura în care au dobândit ceea ce socialiștii denumesc „conștiința de clasă.”²⁴

Impetuozitatea idealistă a mișcărilor tinerești ce ținesc spre emancipare este descrisă de autorii antidemocratici ca o iluzie ipocrită, urmărirea unei himere născută din nevoia de a face ca binele particular să ia forma binelui general.²⁵ În lumea faptelor reale, orice mișcare de clasă care pretinde că vizează binele întregii comunități este etichetată inevitabil ca plină de contradicții interne. Omenirea nu poate scăpa de „clasele politice”, însă tocmai prin natura lor aceste clase sunt doar niște fracțiuni ale societății.